

den avancerade

Fritänkaren

Nr. 66 Maj 1998

Sjätte årgångens nummer 5.

Innehåll :

Intim och koncentrerad Valborg	2
En rolig begravning	3
En spexares sorti	4
Renässans för Annedals Kammarkör	5
Schumanns version av Faust	5
Några tonsättarfruars öden	6
Beethovens sonater, del 5	7
Svensk-finska föreningens årsmöte	8
Kritisk insändare	9
Kris i Letnany	10
Raoul Wallenberg enligt Kenne Fant ("R")	10
Morbidismens oöverträffbare mästare (Jerzy Kosinski)	11
Filmer	12
Kulturkalender, maj '98	13
Drömresan, del 11 och avslutning	13
Europeisk turné, del 2	14
Indien & Tibet :	16
Ödesresan, del 6 : till Kausani	16
Brev från Indien (Johannes B. Westerberg)	18
Expedition Tibet maj '97 : Parikramans inledning	19
Notiser från Tibet	20
Wesak i Göteborg	20

Fritänkaren är en alternativ oberoende kulturtidskrift för mest litteratur, musik och film men ägnar sig även gärna åt religion, politik och resor i avsikten att pejla de stora djupens underströmmar i världen och hålla koll på dem som ett slags spirituell världsbarometer.

Den beräknas utkomma med 10 nummer årligen på svenska samt 2 på engelska.
Den har inga andra inkomster än sina prenumeranter.

Redaktion : Musikern C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 41461 Göteborg, tel. 031-247887.

Postgiro : 621 39 94 - 4 ("Fritänkaren", C. Lanciai)

Årsprenumeration: 200 kr (även i Danmark och Norge)
(i Finland: 150 mk)

Tvåårsprenumeration : 300 kr

Redaktionsslut för detta nummer : 12.5.1998

Copyright © C. Lanciai med medarbetare

Letnany

59

Intim och koncentrerad Valborg.

Som vanligt kännetecknades det klassiska Valborgsmässaoftonsfirandet i Lund av kriser, ehuru de Anno Domini 1998 var av ett helt annat slag än vad man vant sig vid under dessa aktivitetens nu minst 40-åriga kontinuitet. Man har vant sig vid katastrofalt vårvädretsuteblivande med snöstormar och översvämningar, strejkande fiskare och trålare, förvirring i samband med adressbyten och plötsliga flyttningar utomlands, familjeexplosioner både inför uppslitningar och tillkomstförehavanden, andra katastrofer i samband med riskabla leveranser med annan snudd på kriminalitet, med mera, medan årets kris bestod i fenomenet "*tio små negerpojkar*": det ena paret efter det andra drabbades mot sin vilja av förhinder, så att det av de egentligen 28 inbjudna kandidaterna till festen när det kom till kritan endast återstod 17. Detta är mer än en tredjedels man- och damfall. Och det mest katastrofala tomrummet av alla blev mycket lämpligt ett faktum på själva dagen D, då den outhärlige tenoren och recitatören Janne i Varberg rosslandes rapporterade sig sjuk med oöverskådligt förödande konsekvenser för de då helt övergivna tre damerna i Hilleröd.

Som om detta drastiska och helt överraskande dam- och manfall på elva personer tjänade som skärpningsfaktor för de återstående och troget uppslutande 17, kom festen att domineras av synnerligen nya förehavanden för det sedan 40 år egentligen fullkomligt orgiastiska sällskapet. Till allas häpnad slukades det mängder av flaskor med Ramlösa, som om alla plötsligt bara ville dricka Ramlösa och gjorde detta med en frenesi utan motstycke. Ingenting annat riskerade att ta slut utom det gränslösa förrådet av Ramlösa, som om alla plötsligt fått ett stänk av fanatism i en kuriös ny strävan att sköta sig, eller som om Valborgshögtidligheten i själva verket rörde sig om en solenn KFUM-KFUK-tillställning. Vattnet inte bara gick utan det gick till.

Det säger ju sig självt, att sådana farliga överdrifter måste hämna sig. Det går ju inte an att bara dricka vatten eller att ens låta vattendrickandet dominera de mer traditionella vanorna. En sådan vattenrevolution kan vi ju bara inte ha i sällskapet. Kuriösa nya symptom infann sig. Inte en enda Bellmanlåt blev sjungen. Sångarna skötte sig sämre än vanligt, så att man måste höja på ögonbrynen inför att det faktiskt hördes att de skralnat till ordentligt, fastän man vid det här laget vant sig vid deras ständiga utförsäkning. Observera! Detta är inte alls roligt utan i högsta grad allvarligt, då musiken kanske alltid varit detta Valborgsgängs enda moraliska lyftning! Som för att kompensera det oacceptabla vattendrickandet ställde sig rökarna ovanför festlokalens enda ventil och lät samtlig rök glida ner som en allomfattande dimma och lägga sig över alla icke-rökande vattendrickare i festlokalen, medan samtidigt rökarna passade på att ständigt accelerera och förlänga sina rökpauser under ceremoniöst upprepande av dessa passande sabotageformer. Det märktes alltför tydligt att Janne var borta, som, om någon, aldrig kunnat acceptera ett sådant ohälsosamt frosseri i bara Ramlösa. Här behövdes en Rektor.

Emellertid räddades situationen i någon mån av Inga, som med bravur tog hand om de tre övergivna fruarna i Hilleröd, som fann sig i bättre sällskap än någonsin.

Talarna utmärkte sig i år för sin noggranna minnesgodhet, som om de fört statistik under alla år över vilka år de fått hålla tal och vilka år de tvingats hålla käften. Lasses fru hade i år inlagt en protest mot att Lasse inte fått hålla något tal sedan Viktoriatidens tider, vilket Lasse protesterade mot då han helt klart mindes att han tvingats hålla ett tal senast förra året. Ännu klarare var Klaras minne i talet till hallonet, som tydligt mindes att hon fått hålla sitt senaste tal för precis fjorton år sedan. Sin nypremiär firade hon med bravur med en vild ungersk visa utom relevanta dikter, som även för övrigt florerade med välljudande rim i flera av talen.

Sedan visade det sig svårare än någonsin för sällskapet att lämna banketten i källarlokalen för att börja klättra upp för trapporna. Anita insisterade som vanligt på att pianot skulle bäras ner, vilket sällskapet ännu aldrig har lyckats med efter det enda historiska strandade försöket. Ingen somnade dock vid bordet, ehuru en gäst försvann och senare visade sig ha lyckats krypa ända upp till översta (fjärde) våningen och behagligen somnat där.

Men efter uppbrottet från feststaffeln försvann åtskilliga på spårlös väg, så att det varken blev några Gluntar eller andra vokala sångframträdanden. Kan detta ha varit vattendrickandets vådliga konsekvenser? Vi refererar till tidigare anförda musikaliska varningssignaler: SOS Bellman!!!

Vi får be Janne hålla bättre ordning på oss nästa år.

Första-maj-lunchen intogs sedan under liknande avslagna former: endast en intog någon snaps, medan de flesta drack vatten, som om Ramlösa blivit årets *clou*. Vi var bara sju vid bordet och ingen under. Medan alla sov hade flera passat på att droppa in under förmiddagen för att genast försvinna, andra skulle träffa vattendrickande släktingar, och andra skulle till Ven och därmed ge sig i kast med allt vatten i Öresund.

Årets triumf var emellertid vädret. Plötsligt hade sommaren kommit med temperaturer uppåt 24 grader, och den stora magnolian vid universitetet var mer utslagen än någonsin. Inte ett moln syntes på himmelen, och det var bara att njuta av dagen.

Först dagen efter fick man veta, att det grasserat epidemier av inbördeskrig runt om i landet detta dygn, så att alla landets fylleceller blivit dubbelbokade och 170 människor hade arresterats för förargelseväckande beteenden genom främst olagliga motdemonstrationer mot olagliga demonstrationer. Men borde inte egentligen olagliga motdemonstrationer mot olagliga demonstrationer vara lagliga, då de ju demonstrerar mot de olagliga demonstrationerna? Eller de kanske demonstrerar mot att demonstrationer är olagliga? I så fall har de ju ändå något att demonstrera mot, men är då inte polisernas ingripanden mot olagliga motdemonstrationer och demonstrationer också ett slags förargelseväckande demonstrationer mot demonstranterna? Nåväl, sådana problem rör inte oss, som har betydligt djupare väsentligheter att bekymra oss över inför de syndafloder av Ramlösa som uppstår inför Jannes frånvaro.

En rolig begravning.

Han visste precis hur han ville ha det. Alla som var med på festen var helt överens: det var den roligaste begravning de hade varit med om. Perfektionisten Lars Thulin hade slagit huvudet på spiken och tagit hem spelet med briljans till största uppbygglighet för alla inbjudna deltagare.

Redan hans musikval i kapellet var en sorts personlighetsmarkering. Förrättningen inleddes på värdigaste tänkbara vis med Bachs Toccata och Fuga i D-moll. Därefter följde en av Bachs solosonater för cello. Alla präster var bannlysta. Endast en betrodd anhörig fick hålla samman det hela med fullständigt osentimentala förklaringar. Musiken övergick i andra satsen från Beethovens femte pianokonsert, "Kejsarkonserten". Man väntade med spänning på om musiken skulle tillåtas fortsätta i den jublande tredje satsen - den kommer ju direkt på, - men musiken avbröts just precis före tredje satsens inledande glädjesprång. I stället blev det den mycket svängiga afrikanska "*Missa Luba*".

Därmed återstod ännu det bästa. Till utgångsmusik hade den avlidne bestämt "*Marcia Carolus Rex*" med flygande fanor och klingande spel - man nästan hörde cymbalerna, trumpeterna och bastuborna och såg de ärorikt marscherande

karolinerna framför sig. Det kunde inte bli festligare eller värdigare eller mera upplyftande.

Därefter följde festen med lax och vin i överflöd samt tårtor med kaffe likaledes i överflöd. Följden blev att tillställningen tog hela eftermiddagen - från 12 till 17. Alla var nöjda och kunde inte bli nöjdare. Se, det var en värdig avslutning på ett långt och innehållsrikt liv fyllt av arbete och resor. Vem vet hur många gånger Lasse Thulin reste runt jorden å tjänstens vägnar? Det var så många gånger, att han som den exemplariska ordningsmänniska han var åtminstone kunde hålla ordning på det själv.

Det har senare sports, att flera deltagare i denna muntra begravning så har inspirerats av dess uppbyggliga natur, att de livligt och med fröjd börjat komponera och förbereda sina egna begravningar. Hur vore det kanske med "Valkyriornas ritt" av Wagner som lämplig avslutning (med joddlande Birgit Nilsson), eller varför inte triumfmarschen ur "Aida" (med tågande elefanter). Eller varför inte rentav Elgars "*Pomp and Circumstance no. 3*" med cymbaler, allsång, pomp och yra? Världen är full av god musik, och det finns ingenting som säger att begravningar måste vara bedrövliga. Man skulle till och med kunna tänka sig Povel Ramels "Knäpp upp, relax, slappna av," eller "Ta av dig skorna!"

En spexares sorti.

Han var bland annat modersmållärare och en konstitutionell koloss men framför allt en gammal spexare. En obildad elev av honkön ställde en gång sin lärare den ledande frågan: "Är väl inte all religion bara rena *rôva*?" Detta var en direkt provokation mot modersmållärorens innersta språkliga principer, och han reagerade genast: "Det är väl ändå för märkligt att det kan uppstå sådana rent elementära språkmissförstånd!" Och han åtgärdade missförståndet omedelbart. Han vände sig mot svarta tavlan med ryggen mot eleven av honkön, drog ner sina byxor jämte underbyxor och demonstrerade hela sin voluminösa bak i all dess oformliga skönhet med den explicita förklaringen till den ej längre missförstående eleven: "*Detta är rôva!*"

Detta var bara början på historien. En sådan praktfull och handgriplig demonstration av ett ords faktiska betydelse måste ju sprida sig på en så allmän arbetsplats som en skola är. Den spred sig ända till skolöverstyrelsen, som inte hade humor. Med rynkade pannor och många betänkanden jämte behövliga bordläggningar och remisser till högre orter med ännu mindre humor kom slutligen de höga styrande fram till, att den modersmålläraren inte längre var lämplig för undervisning. Sålunda fick han avsked med full lön för resten av sin tjänstetid. Efter några år dog han.

Det är här på sin plats att beklaga dels, att en skolöverstyrelse inte har humor, och dels att en skolöverstyrelse är blind och trångsynt nog att i sina betänkanden inte ta hänsyn till spexarkulturen. Det svenska spexeriet är ju en kultur och ett etablissemang i sig, som det är rentav okunnigt och obildat att ignorera såsom något ovidkommande. Därtill var Björn Andersson en ovanligt väl kvalificerad spexare på sin tid, berömd från både "Van Tomen", "Rödvit" och "Robinson" under de göteborgska filosofspexens storhetstid på 60-talet och därtill en fantastisk hjältetenor med register i närheten av Beniamino Gigli. Med lika stor humor som musikalitet måste han karaktäriseras som något av en idealmänniska. Och en sådan kan etablissemangen inte ens ta emot ett skämt ifrån utan att förorda avsked.

"En komplicerande faktor är, att den som är mentalt sjuk mycket väl kan förefalla fullständigt frisk."
- *Sovjetisk psykiatri.*

Renässans för Annedals Kammarkör.

Denna är aktningvärd då ju denna kör under flera år utmärkt sig genom ständigt mer förödande kriser i form av turbulenser och slagsmål med kyrkoherdar och kyrkoråd, vilka kriser spåtts på med andra i församlingen verkande prästers slagsmål med diverse kyrkoherdar och kyrkoråd utom biskopar med diverse domkapitel i släptåg fulla av skelett i sina labyrintiska garderober. Men låt oss hålla oss till saken, som genom sin helt och hållet musikaliska karaktär är lika moraliskt upplyftande som alla religioner i världen i jämförelse snarare är nedbrytande.

Annedalskörens vårkonsserter har under 10 års tid haft en anmärkningsvärt ständigt stigande publikstatistik att uppvisa. På vårkonsserterna för tio år sedan infann sig näppeligen fler publikmedlemmar än körmedlemmar, medan antalet i princip varje år sedan dess har fördubblats. I år var kyrkan nästan full mot nästan halvfull förra året.

Man måste ju då fråga sig vad detta kan bero på. Varken kören eller körledaren har egentligen förändrat sig, utan det är samma körmedlemmar år ut och år in som sjunger samma saker år ut och år in under samma körledare. Den enda logiska förklaringen är: man har börjat upptäcka Annedalskören.

Bara det att den alls har överlevt alla kriser under kyrkorådets åtstramningar och kyrkoherdens förföljelser med diverse ofrånkomliga avfall och dödsfall i kören som resultat är ju ganska anmärkningsvärt. Ännu mer anmärkningsvärt är det att kören under sådan motvind med kroniskt piskande hagelstormar inte har gett upp. Den fortsätter att ställa upp med ständigt mer ambitiösa program än någonsin och det egentligen helt utan resurser.

Inför hösten planeras en endagskonsert med Puccinis *Messa di Gloria* och Waldenbys *Gammal svensk julkantat*, två mycket krävande körverk nästan utan solister, i november. Efter den succéartade vårkonserten utkristalliserade sig en ny styrelse för kören, som lovar högre moral och hårdare tag och mera spott i nävarna än någonsin. Det musikaliska blir det enda viktiga medan allt annat, och i synnerhet allt trivialt och världsligt nonsens, såsom den svenska kyrkans inre intriger, helt sonika kommer att köras över. Det är bara att konstatera, att det är nästan bara musiken idag som får folk att gå i kyrkan, medan allt annat egentligen bara avskräcker gemene man och gör dem till ateister, som om bara musiken var övertygande nog här i världen om att det åtminstone ibland kan finnas en Gud som kan vara god.

Schumanns version av Faust.

Detta är ett ytterst intressant kapitel då det har gjorts så otaliga tonsättningar av Goethes *Faust*, så att det nästan är befogat att fråga sig hur i all sin dar detta egentligen ganska skabrösa diktverk musikaliskt kan konkurrera med ett så lika ofta tonsatt verk som ämnet *Orfeus*. Mest kända är väl de franska operorna: Gounods tolkning av ämnet är dennes yppersta mästerverk och kanske den främsta franska operan av alla (efter *Carmen*), medan Berlioz' mer personligt färgade *Fausts fördömmelse* egentligen står på ännu högre nivå, ehuru den inte är direkt spelbar som opera. Beethoven drömde hela sitt liv om att tonsätta *Faust* och levde ständigt med projektet, och Liszt skrev sitt största orkesterverk, *Faustsymfonin*, som sitt mästerverk. Även Mahler fångades så totalt av Faustämnet, att han komponerade en

av sina största körsymfonier till texten. Men den kanske ypperligaste musikaliska bearbetningen av dem alla kan dock vara Robert Schumanns *Scener ur Faust*.

Schumann har nämligen tagit vara på diktverkets känslighet som ingen annan. Ingen har mera intimt än han fångat det ytterst delikata i Margaretas penibla situation som förförd oskuld av både Faust och djävulen följaktligen utan någon chans att klara sig. Men Schumann har inte nöjt sig med att bara åskådliggöra och fånga detta dilemma musikaliskt. Han har dessutom högre än någon annan kompositör lyft hela ämnet till ett religiöst apotheos utan motstycke.

För att genomföra dessa intentioner har han bara tonsatt vissa utvalda delar ur Faust. Han har fångat förförelsescenen och därifrån hoppat direkt till Margaretas monologer och frälsning: han koncentrerar sig helt och hållet på hennes upprättelse. Därefter går han direkt över till Fausts eget öde: hans brottning med de onda andarna och hans död. Därmed är han redan framme vid Faustverkets final, fastän han komponerat bara mindre än hälften av hela verket.

De återstående sju scenerna (av hela verkets tretton) är Fausts förklaring i himmelen med de olika argumenten från olika himmelska instanser, och det är här Schumanns musik når sin klimax. Men den har fortfarande samma intima och känsliga prägel som tidigare, som om den fortfarande bara behandlade Margareta och hennes delikata dilemma med de varsammaste tänkbara händer. Och därmed visar Schumann, att han träffat Goethe själv ända in i själen.

Ty Goethe själv blev aldrig av med sina skuldkänslor. Hela Fausteposet handlar bara om Margareta, han slipper henne aldrig, och han återkommer till henne ännu i andra delens sista rader. Hela hans Faustverk är egentligen bara ett botmonument över vad han en gång gjort med den rara försvarslösa jungfrun och ett försök att sona sin skuld och bli av med bördan därav, en sorts terapi om man så vill. Och just detta delikata känslöelement har Schumann lyckats fånga, och han är den enda som lyckats därmed. Alla de andra tonsättarna av *Faust* har egentligen bara tagit vara på verkets dramatik utan att titta bakom kulisserna.

Några tonsättarfruars öden.

"Salig människan var inte alltid så rolig," lär änkan Bellman ha sagt om sin framlidne man, när hon av drottningen tillfrågades hur det hade varit att vara gift med ett geni. Och efter att ha varit gift med "salig människan" i tjugo år torde Lovisa Grönlund, aldrig besjungen i någon av Bellmans många visor om flärdfulla damer, ha vetat vad hon talade om. Och man kan då tänka sig hopen av hennes kolleger i himmelen, alla änkor eller offer för framstående konstnärer till äkta män, att de utan ett ord håller med henne och visar det genom att dra en djup suck.

Nu finns det ju faktiskt även succéartade äktenskap inom musiken och konsten. Alla stora musikers äktenskap var inte sådana totala katastrofer som Haydns och Tjajkovskijs. Tvärtom.

Till de lyckligaste hörde utan tvekan Johann Sebastian Bachs och särskilt då det andra. Den 16 år yngre Anna Magdalena Wilkens födde Bach tretton av hans tjugo barn och skötte inte bara om hushållet utan hjälpte rent av sin man med att skriva noter. Hon lär ha varit bättre på detta än Henry Purcells hustru, som ju slarvade till det alldeles förfärligt. Anna Magdalena var i själva verket en så duktig notskrivare, att det ofta inte går att skilja mellan hennes och Johann Sebastians notskrift. Hon måste ha varit en ovärderlig hjälp för honom på en tid 250 år före den första kopian och då allt måste skrivas för hand och det utan kulspeppennor. Man kan här spekulera i hur stor tacksamhetsskuld musikhistorien står till henne, då genom hennes hand säkert mycket blev bevarat som annars säkert gått åt till kött- eller fiskpapper.

Vad musikhistorien inte förmåler är hur det gick för henne efter Johann Sebastians frånfälle. Detta är nämligen en ovanligt vanhedrande historia. Hennes hem hade varit Johann Sebastians tjänstebostad, som tillhörde staden. Efter honom måste den övertas av hans efterträdare. Hon blev alltså körd på backen med tre alltså hemmaboende barn (döttrar) med bara ett halvt års uppsägningstid. På hennes förfrågan om hon kunde få ut resten av makens årslön blev svaret nej. Ej heller hade han varit rik, så det var inte mycket arv att dela på med de många barnen. Hon måste tigga om underhåll och blev snart en *Allmosenfrau* som måste leva på det allmännas bekostnad, vilket betydde fattighuset. I 1750-talets Tyskland innebar detta en helt ovärdig existens. 1760 dog hon 59 år gammal och fick en fattigbegravning. Hennes söner, flera av dem berömda, hade alla övergivit henne och gjorde heller aldrig någonting för sina systrar. Bachs sista dotter levde ända till 1809 och fick mot slutet av sitt liv en liten inkomst genom en insamling som bland andra Beethoven tog initiativet till.

Bättre gick det då för Mozarts hustru, som inte alls var den ytliga slarva som ryktet velat göra henne till. Den ytliga slarvern i den familjen var Mozart, som spelade bort alla sina inkomster på biljard. Vid sin död efterlämnade han 560 gulden i tillgångar och 3000 i skulder. Detta fick änkan klara upp själv med sina två små söner.

Och det gjorde hon. Hon tvingades naturligtvis sälja makens originalnoter, men denna skada reparerade hon senare genom att leda publiceringsarbetet av dem och på allvar lansera hans musik, som vid hans död var nästan helt okänd. Den unga änkan (Konstanze Weber, Carl Maria von Webers kusin, var bara 28 år när Mozart dog,) hade ju ännu hela livet framför sig och tänkte göra någonting av det.

1809 gifte hon om sig med den danske diplomaten Georg Nicolaus Nissen, legationssekreterare vid den danska ambassaden i Wien och en stor amatörmusiker. Därmed var hon på säkra sidan, och som en avgudad hustru i hög social ställning kunde hon ostört ägna sig åt marknadsföringen av Mozarts musik. Hon blev änka på nytt 1826 men förblev ärad och i god ställning för resten av sitt liv. Hon dog 1842 nästan 80 år gammal.

Som ett exemplariskt musikäktenskap har även Edvard Griegs framhållits med sångerskan Nina Hagerup, hans egen kusin. De fick bara ett barn, en dotter som dog i hjärnhinneinflammation endast 13 månader gammal, varefter äktenskapet förblev bräckligt. Han skrev en gång till en vän: "Kvinnor vill bara leka, det låter hårt, men det är ändå sant. En kvinna har aldrig förstått och lär aldrig förstå det Stora Vilda Obegränsade i en konstnärs kärlek. Och har jag rätt i detta, så är det bevisat, att en konstnär inte skall gifta sig." Likväl höll äktenskapet livet ut, om det dock troligen var bara musiken som höll det samman.

Mera definitivt idealiskt var då makarna Robert och Clara Schumanns äktenskap - tills han blev sjuk. Denna historia har berörts i andra sammanhang, men historien är såpass intressant ur musikalisk synpunkt, att vi allvarligt överväger att i *Fritänkaren* publicera en dramatisering i fem avsnitt om hela förhållandet Robert-Clara-Brahms. Roberts sjukdom är kanske det enda mysteriet i musikhistorien som förblir lika gåtfullt som Beethovens dövhet.

Beethovens sonater, del 5.

De tre sonaterna opus 10 faller helt i skuggan av den epokgörande *Sonate "Pathétique"* nr. 8, men därmed är det inte befogat att bara ignorera nr. 5, 6 och 7.

I den sjätte sonaten är det den andra satsen som väcker vår uppmärksamhet genom sina helt nya och ytterst originella tongångar, som pekar framåt mot *"Der Sturm"* och *"Spöktrion"* genom sin minst sagt förtätade atmosfär. Här känner vi

redan igen *Månskenssonatens* förtrollande kompositör, som kunde lägga in både månsken, spöken, molnslöjor och krypande kuslighet i sin musik utom skalkaktig uppsluppenhet av det mera bacchanaliska slaget, som i denna sonats sista sats.

Denna lekfullhet dominerar helt den sjunde sonaten, som är mest minnesvärd genom sin utsökta menuett i tredje satsen, som dock bara tjänar som språngbräda för den ganska halsbrytande finalen med dess infernaliskt skickliga struktur med inversioner och konversioner om vart annat. Hantverkaren har tjänat ut sin lärlingstid och jobbat färdigt vid slöjdbänken så att hyvelspånen sprutat omkring honom i hela verkstaden. Nu är han redo att ta till släggan.

Vad som gör *Sonate Pathétique* så fullständigt revolutionär är dess absolut förkrossande teknik i den första satsen. Musiken virvlar iväg som en tyfon efter den allvarligaste tänkbara inledning, som liksom säger: "Akta er! Den här gången är det allvar!" Det oerhörda tonspråkets förintande härjningståg lämnar ingenting kvar åt lyssnaren eller pianisten i fråga om utforskade harmonier och tekniker: allt har prövats på en gång. Som ett krig har Beethoven dragit härjande fram över hela klaviaturen - och lämnat ett nytt instrument efter sig som resultat: plötsligt har klaveret blivit till ett riktigt piano. Det skulle ännu ta en del år innan hammarklaveret var fullständigt utvecklat, men ingenting stimulerade pianofabrikanterna så till instrumentets fullkomning som Beethovens fullständigt nyskapande pianomusik med sonaterna som vägvisare.

Som musik är *Pathétique*-sonatens första sats dock egentligen ganska ful. Det är grov och våldsam musik, där endast de långsamma *Grave*-avsnitten kan kallas verkligt musikalisk musik. Resten är egentligen bara oväsen. Men det är tekniken i komponerandet och tangentföringen som överträffar allt som komponerats för pianot tidigare. Beethoven har visat sig råare och mera hänsynslös än någon annan kompositör men även ofrånkomligt skickligare - *Pathétique*-sonatens första sats har egentligen aldrig överträffats kompositionstekniskt för piano.

Och som för att släta över detta hemska utbrott och blidka sina utsatta lyssnare presenterar han som andra sats kanske det vackraste pianostycke som någonsin skrivits - det lugna ytterst sångbara *Adagio cantabile*, något av det mest behagliga som någonsin komponerats, som för att enkom visa, att han också behärskade motsatsen till all den föregående våldsamma vildheten. Och så avslutar han denna egentligen ganska lilla sonat, som dock rymmer en hel värld av stormar och intensitet, med en briljant akademisk klassicism, ett rondo som man bara kan sjunga med i och njuta av i all dess sprirituella oemotståndlighet av idel elegans och finesse.

Patetisk musik? Ingalunda. Tvärtom. Världens största pianomusik, med en gång, och utan jämförelse. Bachs hela *Das Wohltemperierte Klavier* blir plötsligt inför denna nya moderna sångbara och arkitektoniskt direkt imponerande musik urmodig och mossig. Plötsligt har en ny musik fötts, som bara kan kallas klassisk.

Svensk-finska föreningens årsmöte.

Krisen tycks vara över. Uppslutningen är åter god, och det förmärktes till och med tillväxt och förnyring i den anrika föreningens nya fas. (Den bildades 1940 som en stödförening för Finlands sak under Vinterkriget.) Kronan på verket av dess nya utveckling markerades i viss mån av Sture Alléns lysande föredrag om sin Svenska Akademi.

Visserligen kan man undra, vad Svenska Akademin har för samband med en ideell förening för Finlands sak under Vinterkriget 1940. Naturligtvis är sambandet obefintligt, men dock gav föredraget anledning till diskussioner om både Emil Sillanpää (nobelpristagare 1939) och Runeberg, (aldrig medlem av Akademin enär

han var rysk och icke svensk medborgare, fastän han fötts som svensk medborgare och gjorts till rysk mot sin egen vilja.)

Sture Alléns ytterst informativa och koncentrerade föredrag belyste Svenska Akademiens allmänna verksamhet och historia samt därefter alla problemen i samband med nobelprisen. Det var egentligen ytterst motvilligt som Svenska Akademien accepterade det tunga uppdraget från Alfred Nobel att tilldela nobelpris, som om den redan från början förutsåg de komplikationer detta måste medföra, i synnerhet som herr Nobels formuleringar inte var helt klara. De första försöken till tillämpning av Nobels delvis överstrukna instruktioner ledde till Strindbergs arga påhopp och brännmärkning av hela Akademien med dess ständige sekreterare Dag af Wirsén som speciellt utsedd hackkyckling. I viss mån gav Sture Allén kritiken mot Akademien rätt medan han samtidigt belyste Akademiens idoghet i att försöka uppfylla Alfred Nobels diskutabla önskemål. Ingen ställde dock några direkt kritiska frågor till Sture Allén, varvid fall som Henrik Ibsen, Erik Axel Karlfeldt, Karen Blixen, Graham Greene och andra kontroversiella ställningstaganden från Akademiens sida inte blev dryftade.

Kritisk insändare.

"I flera nummer har ni beklagat er över dålig uppslutning kring Fritänkaren, slarviga prenumeranter, dålig ekonomi, osv. *Vi de trogna då?*

Enligt min åsikt är Fritänkaren desto viktigare för sin litenhet, då den för fram argument och tankar som ingen annan vågar befatta sig med. Hos mig läser hela familjen Fritänkaren, och jag skulle förmoda, att Fritänkaren mycket väl skulle kunna ha fler läsare per lösnummer än någon annan svensk tidning.

Sedan läser jag med bestörtning i det senaste numret, att "*Fritänkaren dokumenterar utan att ta ställning*". Vad vill detta säga? Plötslig feighet? Då måste jag genast ställa Fritänkaren mot väggen. En fråga som Fritänkaren måste fortsätta ta ställning till är den judiska frågan. Hittills har Fritänkaren varit projudisk och antiarabisk. Tänker Fritänkaren hålla denna ställning eller överge den?

Att den "*inte tar ställning*" måste också betraktas med skepticism när den citerar B. Russells brännmärkning av socialdemokratin. Det måste här erinras om att B. Russell själv tillhörde Englands absoluta överklass. Många socialdemokrater menar, att socialdemokrati betyder *social demokrati* och ingenting annat. Socialdemokrati är alltså inte detsamma som *socialistdemokrati*. Vågar Fritänkaren ta ställning i denna fråga?

sign. trogen prenumerant.

Svar: En ärlig insändare kräver ett ärligt svar. Den judiska frågan blir allt svårare för varje år, men det finns ingen anledning i världen till att vara antijudisk och proarabisk. Frågan om betydelsen av ordet *socialdemokrati* råder det kroniskt delade meningar om. Närmast sanningen kommer väl den förklaringen, att ordet omfattar båda betydelser: man kommer inte ifrån, att all socialdemokrati är socialistiskt färgad, men att den naturligtvis (i motsats till socialistiska diktaturer) eftersträvar social demokrati. Och man kommer inte heller ifrån, att åtminstone Sveriges socialdemokratiska parti fortfarande har Stalins nationalsång ("Upp till kamp... *and all that jazz*) som sin signatur.

Kris i Letnany.

Ett krismöte utlystes den 19 april. Krisen är svår att närmare definiera men tycks höra samman med motgångar i tryckningsverksamheten med annan motvind, vilket lett till något av en identitetskris: vad är egentligen Letnanyförlagets mening?

Denna kan dock preciseras och definieras. Den enorma produktionen av 12 betydande litterära kvalitetsverk av nästan lika många olika författare under två år är egentligen svar nog. Vi har en mening, fastän vi är så upptagna med vanliga arbeten och andra yrken att vi inte har någon möjlighet alls att satsa på marknadsföring eller professionell tryckningsverksamhet. En professionell förlagsarbetare sade när vi startade 1996, att vi måste ha kapital först av allt. Vi hade inget kapital och har aldrig haft det och har därför egentligen inte kunnat göra någon enda satsning. Ändå har vi lyckats.

Vad har vi då lyckats med? Vi har gjort 12 betydande litterära verk tillgängliga. Vi har färdiga produkter, som när som helst kan mångfaldigas och massproduceras. Vi har ett presentabelt material, som kan visas upp för andra förlag och göras lättillgängliga för dem. Vi har något att erbjuda.

Och detta är bara inledningen. Nästan alla våra 12 verk är unika specialiteter utan motstycke, och denna trend fortsätter. Närmast håller en omfattande helt äkta dagbok på att sättas, som samtidigt är ett unikt filosofiskt verk och dessutom skrivet på engelska: vår första helt engelska produktion. Samtidigt fortsätter arbetet på novellen "Offer" av Laila Roth med Johannes B. Westerberg och C. Lanciai som medförfattare - litteraturhistorien har många samarbetsteam att uppvisa om två författare men knappast ett enda om tre.

Så var vid gott mod, kära läsare, - *Letnany is here to stay.*

Raoul Wallenberg enligt Kenne Fant.

Den fick dålig kritik när den kom ut för tio år sedan - kritikerna menade, att Kenne Fant inte kom med någonting nytt. Vad de helt tycks ha missat är Kenne Fants utomordentligt intressanta sätt att behandla ämnet.

Boken är skriven som om det var Raoul själv som förde egna minnesanteckningar. En sådan bok måste ju då stå och falla på hur övertygande författaren har lyckats göra den fingerade dagboken. Enligt vår uppfattning har han lyckats näst intill 100%.

Han har verkligen bemödat sig om att "känna in" Raouls personlighet och ägnat sig åt ämnet med yttersta tänkbara varsamhet och känslighet. Dagboken berättar om Raouls hela liv från fängslandet och genom hela den oändliga lidandesvandringen genom 40 år i Gulag-arkipelagens eviga vinteröken. Kenne Fant utgår därmed ifrån att Raoul troligen var vid liv ännu 1987, när han skrev boken. Denna uppfattning stöder han på ett uttalande av Raouls kollega i Budapest 1944, Per Anger, som i maj 1987 hävdade:

"Jag är övertygad om att Raoul lever. Det finns vittnen från 1981 som träffat honom i Sovjet. Vi har från säkra källor erfarit att han sitter isolerad någonstans i det väldiga sovjetiska riket."

1987 var Raoul bara 75 år gammal. Det går inte att bortse från möjligheten att han kan vara vid liv ännu idag. Det enda säkra beträffande hans åtskilliga dödförklaringar är att de alla är sovjetiska falsifikationer: allt tyder på att Sovjetregimen gjorde allt för att sopa igen alla spår efter honom för att etablera lögnen om hans officiella dödförklaring.

Detta om något bekräftas av Kenne Fants djupt inkännande bok. Den är därmed ett värdefullt dokument i Raoul Wallenberg-litteraturen, fastän den är helt

skönlitterär och inte ens presenterar några källhänvisningar. Det är kanske denna bok och den engelska dokumentationen av Frederick Werbell och Thurston Clarke, "*Lost Hero*", också den nästan rent skönlitterär, som rentav utgör de väsentligaste, djupaste och mest detaljerade dokumentationerna.

Morbidismens oöverträffbare mästare.

Han har kallats den "mest obehaglige och oemotståndlige av alla författare". Han dog för några år sedan blott 57-årig efterlämnande en sparsam men koncentrerad produktion av ytterst intensiva korta romaner med huvudsakligen självbiografiskt och skräckinjagande innehåll. Han hade nämligen kanske litteraturhistoriens mest traumatiska barndom under kriget att falla tillbaka på.

Denna beskrevs i hans debutroman "*The Painted Bird*", en skräckvandring som hemlös och föräldralös pilt mitt i det andra världskrigets polska helvete av enbart sig ständigt högre upptornande mardrömsfäror ideligen förstärkta av förhärjade människors ondska. Och det värsta med denna bok är att vartenda ord var sant. Allt var självupplevt.

Som resultat av sina barndomsupplevelser som hemlös och förföljd av alla mitt i andra världskrigets helvetesfäror förlorade han talförmågan under många år, så att alla trodde han var idiot. Det förhöll sig tvärtom. Han visste för mycket om människan.

Hans böcker efter "Den målade fågeln" har samma intensiva och psykologiskt laddade skarpsyn att uppvisa och frossar gärna i sex och våld och mord. Det kusliga med dem alla är att de är överintelligenta. När han mördar gör han det i rättvisans namn, och han leker med människors öden, liv och död med en överlägsenhet som aldrig tappar kontrollen. Han sätter sig högt över lagen och alla konventionella värderingar om rätt och orätt men är aldrig orättvis. Om det är någonting han kan så är det allt om människors ondska.

Möjligen kan man ha invändningar mot hans sexuella besatthet. Inte en roman av honom är utan anstötlig pornografi, inte ens "*Being There*", som filmades med Peter Sellers, ("Välkommen, Mr. Chance!") Till och med i hans mest utvecklade och finaste roman "*Pinball*" (på svenska "Flipper"), som är en roman om musik, drar han sig inte för att dra ner Chopin, den kyskaste av alla kompositörer, ner i sexuell förnedring. Han är sexuellt besatt. Det kan inte hjälpas.

Och det var kanske denna svaghet som gjorde hans liv så olyckligt, att han valde att sluta det för egen hand. Han var en osalig själ som aldrig fann någon bot. Han lär ha levat mest på natten och strukit omkring på krogar bland tvivelaktigt klientel, och dessa ständigt irrande osaliga nattvandringar förekommer ideligen i hans romaner. Utom sexuellt besatt var han även besatt av sig själv. Han kunde bara skriva om sig själv och det självupplevda - endast sällan lyckas han komma ut ur fällan av detta mörker.

Icke desto mindre är alla hans böcker intressanta. Den mest intressanta efter "Den målade fågeln" är väl "*Blind Date*", en snillrik samling episoder om olika slag av blindträffar, som kulminerar med sannskildringen av hur det gick till när Sharon Tate med kompisar (till även författaren) blev massakrerade utan anledning av Charles Manson med kompisar. Författaren Jerzy Kosinski skulle ha varit där. Han var på väg mot Los Angeles men kvarhölls i New York en natt av ett förkommet bagage. Den natten mördades alla hans vänner i Los Angeles. Kosinskis liv är fyllt av sådana episoder.

Hans författarskap är unikt och kommer att stå sig. Förlåt honom hans sexuella besatthet, och han framstår som ett lika suveränt författargeni som Edgar Allan Poe och Charles Baudelaire.

Filmer.

Periodens hemskaste film var väl "*Candyman*" (Bernard Rose 1992) med Virginia Madsen i huvudrollen som den mycket djärva journalisten, som börjar snoka i en legendarisk seriemördares förehavanden med högst oväntade forskningsresultat: hon blir själv anklagad för mord, vilket slungar in henne i en avgrund av ytterst dramatiska mardrömsförvecklingar med mentalsjukhusvistelser och allt möjligt, innan hon går under. Filmer med **Virginia Madsen** är alltid sevärd. Som typ påminner hon mycket om Barbara Stanwyck: vacker, stilfull och begåvad. Hon gör nästan alltid samma sorts roller: högintelligenta, frenetiska, vackra kvinnor i hög utsatthet, som råkar mer än bara i klistret; och jag har inte sett en enda film där hon överlevt. Men hennes blotta namn borgar för att filmen inte får missas. Andra kända filmer med henne är "*Love Kills*" (Brian Grant 1991) och "*The Dead Can't Lie*" (Lloyd Fonvielle 1988, mot Tommy Lee Jones).

En annan som alltid är sevärd och garanterar bra filmer är veteranen **Tom Berenger**. Han förekom nyligen i två krypskyttefilmer, "*Sniper*" (Luis Llosa 1993, mot Billy Zane, aktuell som den tarvige miljonären i "*Titanic*"), och "*Shoot to Kill*" (Roger Spottiswoode 1988, mot Sidney Poitier). En av hans starkaste rollprestationer var som krigsgalningen i Oliver Stones Vietnamfilm "*Platoon*" (1986) mot Willem Dafoe krigshjälten, som Tom Berenger dödar för att sedan själv bli dödad av sina egna. Han gör i regel alltför hårdkokta roller, men ingen gör sådana roller bättre än han.

En annan alltid sevärd skådespelerska, som i regel gör oförglömligt intressanta roller, är **Rebecca de Mornay**. Hon förekom nyligen i Sidney Lumets "*Guilty as Sin*" (1993) som försvarsadvokaten som får Don Johnson som klient, den värsta tänkbara av alla sorters klienter, ty det är han som är skyldig som synden, och hon måste försvara honom fastän hon vet hur skyldig han är. När han får veta att hon vet hur skyldig han är försöker han döda henne, varpå nästan båda två dör, osv. Lika sympatisk som hon var i denna roll var hon förfärlig i rollen som "*The Hand that Rocks the Cradle*", barnjungfrun som nästlar sig in hos en familj som hon har anledning att vilja mörda hela bunten, varpå hon nästan lyckas - en av alla tiders mest intressanta kvinnoroller, då man inte kan låta bli att ha förståelse och sympati för henne. Hon förekom även i den oförglömliga "*Runaway Train*", Andrei Konchalovskys fantastiska Alaska-äventyrsfilm från 1985, mot Jon Voight som den förrymde straffången som kapar ett tåg med henne ombord, varpå tåget skenar åt helvete - en film som gått till historien som något av en milstolpe i action-genren. Vi såg även en annan utomordentlig Sidney Lumet-film nyligen: "*Prince of the City*" från 1981 med Treat Williams som den korrumperade narkotikapolisen i en skakande dokumentär skildring om hur New York-polisen är tvungen att arbeta för att alls få någonting gjort. Treat Williams gör sitt jobb men på bekostnad av allt annat inklusive sin heder.

Slutligen må två filmer nämnas som man gärna snubblar och hoppar över men som förtjänar bli ihågkomna: den vanryktade "*Blood Queen*" av Radley Metzger från 1972 är mycket mer än bara en B-porr-film: den är i själva verket en ytterst avslöjande analys av Evita Peróns verkliga personlighet och skildrar hela vidden av hennes skamliga dubbelmoral. I filmen är det andra människor i ett annat land än Argentina det handlar om, att kalla denna "*Blood Queen*" för Eva Duarte hade väckt ramaskrin i alla latinamerikanska och katolska sammanhang, men porträttet av Eva Perón i denna film är kanske det mest realistiska som har genomförts.

Den andra utspelar sig långt ute i Nevadaöknen bortom ingenstans. I "*The Last Hit*" (Jan Egleson 1993) är Bryan Brown en legokrypskytt som på beställning redan mördat 23 människor (etablerade skurkar) när han får sitt sista uppdrag. Av någon anledning kan han inte pressa avtryckaren när han har målet i sikte. Han får sedan

kontakt med det tilltänkta offrets svägerska, det blir en romans, och småningom får han veta varför han inte kunde döda sitt offer. Det slutar med att han i stället mördar sin uppdragsgivare - och dör själv på kuppen. Det hela är ett ytterst intressant och laddat drama om eviga rättviselagar och samvetets roll som den yttersta domaren, vars outtalade domar ingen någonsin kommer ifrån.

Kulturkalender maj 1998.

- 1 : 125 år sedan David Livingstone avled i Chitambo.
- 3 : Golda Meir 100 år.
- 4 : President Mubarak av Egypten 70 år.
 - Eric Sykes 75 år ("*Plankan*" bl.a.)
- 5 : 30 år sedan kravallerna i Paris bröt ut på Karl Marx' 150-årsdag.
- 7 : 175 år sedan uruppförandet av Beethovens nionde symfoni med Beethoven själv
- 8 : Henri Dunant 170 år (årsbarn med Jules Verne, Leo Tolstoj och Z. Topelius)
- 9 : Howard Carter 125 år, upptäckaren av Tutankhamons grav.
 - 20 år sedan man fann Aldo Moros kropp, mördad av Röda Brigaderna.
- 10 : 200-årsminnet av George Vancouver.
- 12 : Dante Gabriel Rossetti 170 år.
- 14 : Staten Israel 50 år.
(Judar över hela världen firade detta redan 29 april 16 dagar för tidigt genom att de i likhet med araberna och många österländska folk har en månkalender i stället för en solkalender.)
- 15 : Furst Metternich 225 år, hjärnan bakom "Den heliga alliansen", 1800-talets EU.
 - 280 år sedan maskingeväret uppfanns i England.
- 17 : Birgit Nilsson 80 år.
- 18 : Nikolaj II av Ryssland, den siste tsaren, 130 år.
- 19 : Dame Nellie Melba 150 år.
 - 100-årsminnet av William Gladstone.
- 20 : 500 år sedan Vasco da Gama kom fram till Indien.
 - James Stewart skulle ha fyllt 90.
- 23 : 500 år sedan Savonarola brändes på bål i Florens av påven Alexander VI.
 - Otto Lilienthal, tysk flygarpionjär, 150 år.
 - Nigel Davenport 70 år.
 - Kanadas ridande polis 125 år.
- 27 : Dr Henry Kissinger 75 år.
 - Isadora Duncan 120 år.
- 28 : Ian Fleming skulle ha fyllt 90.
- 30 : 220 år sedan Voltaire dog.
 - 500 år sedan Columbus startade på sin tredje resa till Amerika.
- 31 : Furst Rainier av Monaco 75 år.

Drömresan, del 11 och avslutning.

Hemresan från Verona utmärktes av både kontraster och tur. I Tyrolen var Fimbulvintern dominerande med nästan sibiriskt landskap av överväldigande snödrivor och isiga vidder överallt, men som resällskap från München råkade jag ut för resans bästa nya bekantskap: en briljant advokat från Belgrad, som studerat i Rom och Chicago. Vi hade utomordentligt intressanta samtal hela natten om rätt och orätt, om kontrasterna mellan öst och väst, om de balkanska kriserna, om Jugoslaviens framtid och dess bittra arv från den turkiska gårdagen. Han attribuerade de jugoslaviska krigen helt och hållet till arvet från turkarna, som

visserligen lämnat Jugoslavien men lämnat kvar ett bittert visitkort i form av den aggressiva turkiska mentaliteten. Samtidigt var han mycket kritisk mot Amerika, som han menade att var fullständigt andefattigt och historielöst. När han berättat för sina vänner i Chicago om att en kyrka i Belgrad firade 800 år hade ingen amerikan trott honom. "Du måste mena 80," menade de. Sådant gick de inte på.

Men han talade engelska, italienska, tyska och franska utom diverse östeuropeiska språk och var underbart kultiverad och väl bevandrad i de svåraste internationella juridiska problemen. Han menade att den största faran för världen var dess kulturella och intellektuella utarmning genom kapitalismens forcerade ytlighet. Hans största invändning mot Amerika var hans observation av hur amerikanerna blev alltmer personligt isolerade och polariserade genom sin arbetsnarkomani. "De sitter bara var och en för sig och arbetar med sina datorer helt utan någon kontakt med den levande mänskliga världen, medan det allra viktigaste för det mänskliga livet är att människorna umgås och har kontakt med varandra, talar med varandra och förstår varandra över alla gränser. Just detta går amerikanerna miste om genom sitt frenetiska prioriterande av att bara förtjäna pengar med att var och en sitta ensam för sig framför sin datorskärm."

Sålunda blev resans sista intryck en hoppfull glimt av ett vettigare Jugoslavien i framtiden genom en ädelt kultiverad serb som genom sina erfarenheter av både hela världen och sin egen krigsskådeplats i hemlandet kanske hade djupare inblickar och visste mer om mänskligheten än hela världen utanför Jugoslavien.

Det är bara att bygga vidare på kloketens trots allt oförgängliga hopp.

Slut.

Europeisk turné, del 2.

Resan förblev bekväm och behaglig ända ner till Budapest. Till Wien ankom tåget 15 minuter innan Budapesttåget skulle avgå, så man rusade i panik av tåget för att ta reda på var ens nästa tåg skulle gå, bara för att få reda på, att det skulle avgå från samma perrong, så att man fick rusa exakt samma väg tillbaka igen. Det var nästan samma tåg, - bara en del sovvagnar skulle kopplas bort och ersättas av sittvagnar.

Detta var klockan 9 på morgonen. Den stora thrillern skulle dock iscensättas i Budapest. Tåget ankom 12.00, och mitt Belgradtåg skulle avgå halv 2. Där emellan gällde det att utreda visumfrågan och lösa den och skaffa visum om nödvändigt från jugoslaviska ambassaden 45 minuter från stationen.

På stationen visste Informationen att berätta, att jugoslaviskt visum erfordrades och att det kostade 45 dollar. Jag var slängd i brunnen. Sedan visste man inte hur det skulle bli med Bulgarien. Det kanske skulle behövas dyrt visum där också. Jag övervägde genast att ta vägen runt ner genom Italien över till Grekland och upp till Bulgarien via Thessaloniki, men jag var redan väntad i Bulgarien nästa dag, och om jag inte visade mig kanske Interpol skulle underrättas. Så jag beslöt att ge den jugoslaviska ambassaden en chans.

En taxichaufför ville ha 1000 forint för resan. Jag förhandlade mig till 700 hos en annan, en mycket sympatisk man, som var mycket hjälpsam. Åter fick man som vanligt det bästa tänkbara intryck av Ungern, Budapest och de innerligt vänliga ungrarna. Han gav mig rådet att ta buss 20 eller 30 tillbaka till stationen efter ambassadmänglingen.

På ambassaden visade det sig att konsuln hade gett sig iväg på privata ärenden och inte skulle vara tillbaka förrän klockan ett. Annars var det inga problem.

Men när kanslisten gick igenom mitt pass och synade alla visumen från skumma länder med tre makuleringar och avvikande yrkestitlar började han ställa mig frågor. "Här står att du är journalist, men du har uppgivit dig som musiker." Man visste ju sedan gammalt att journalister inte var välkomna i Jugoslavien. "Det är fel," sade jag. "Jag skriver musikaliska artiklar ibland, men jag är konstnär."

"Det får herr konsuln avgöra," bedömde kanslisten och lade mitt ärende till högen av handlingar som väntade på konsuln.

Han kom kvart över ett. När han lusläste mitt pass kallade han fram mig och ställde mig samma frågor, och jag fick åter bortförklara mitt journalistskap. Det var bara en formalitet. Han gav mig en stämpel gratis för transitvisum och lät mig gå.

Det var tio minuter kvar till tågets avgång, och jag hittade inte busshållplatsen. Lägg till detta mitt 20-kilos bagage som jag släpade på. När jag ihjälstressad ömkligt hastade i riktning mot stationen hittade jag till sist en busshållplats, och där kom till och med en buss. Jag tog den och brydde mig inte om att frivilligt försöka insistera på några lokala procedurer för att betala för resan.

Fem minuter före avgång befann jag mig i stationen men hittade inte spåret, då hela Keleti Pu som vanligt var under ombyggnad. Till slut visade det sig att jag befann mig i fel ända av stationen. Helt sonika gick jag tvärs över alla tågspåren med allt bagage och kom precis upp på sista vagnen i rätt tåg exakt klockan 13.30. Resan var räddad. Jag skulle hinna till Bulgarien till morgondagen. Ingen skulle behöva alarmera Interpol.

Belgrad var sig likt - ingen ordning, ingen tåginformation, ingenting som fungerade. Man fick fråga sig fram till rätt tåg, och när man slutligen fann det fungerade varken dess belysning eller värme.

Jag hittade till slut en kupé där lampan fungerade, men värmen förblev kvaddad i hela tåget. Alla passagerare klagade på konduktören för detta. I gengäld lämnade han alla mellandörrar och alla dörrar mellan vagnarna vidöppna, så att det skulle bli ännu kallare. Bara jag orkade ibland stiga upp i natten och stänga dem på nytt.

Att det var en kall natt vittnade snön om på åkrarna och isen på pölarna. I Dimitrovgrad stannade tåget en timme för att sedan stanna ytterligare en timme på den bulgariska sidan om gränsen. Där skulle den slutgiltiga Balkanprovningen komma: krävdes det bulgariskt visum?

Kontrollanten tog alla andra i vagnen före mig då han tydligen hade svarta-börs-affärer att ombestyra med icke-utlänningar. Sedan kom han in till den enda utlänningen.

Det var som vanligt en stor svartmuslig kommissarietyp. "Hur länge tänker ni stanna i Bulgarien?"

Det minsta man ville göra var att reta honom. "Jag far till Konstantinopel och stannar i Sofia bara någon dag för att hälsa på vänner."

Då sken han upp som en hel soluppgång. "I Bulgarien måste man stanna minst en vecka," påstod han i ett formligt anfall av gästfrihet.

Men genast blev han kärvare igen. "Hur mycket pengar har ni?" Jag svarade att jag hade tillräckligt för att klara resan. "Hur mycket dollar? Hur mycket mark?" Inga dollar. Hundra mark. "Någon annan valuta?" Några svenska pengar.

Sedan måste jag öppna mitt bagage. Han ville se vad det innehöll. Jag radade upp för honom alla mina tio Dorothy Sayers-romaner. Han var inte alls intresserad. "Vilken idiot!" tänkte han säkert om mig. "Vem kan väl göra svarta-börs-affärer på en sådan?" Och plötsligt var han väldigt arg på mig. "Du får stanna tolv timmar i Bulgarien," sade han, gav mig ett gult visum (för statistik att återlämna vid utresan) och en stämpel - gratis.

Hur tolkar man detta? Först säger han med översvallande välvilja: "Du måste stanna minst en vecka i Bulgarien!" Sedan ger han mig tolv timmar att klara mig ut därifrån. Tydligen var alla tolkningar där emellan möjliga.

Men det viktigaste med detta var att man kom helskinnad fram till Bulgarien efter en bara 50-timmars tågresa från Göteborg till Sofia. Resan hade börjat bra, inga hårresande visumavgifter hade krävts, och jag var lyckligt i hamn i Bulgarien i mitt första hem under resan.

(forts. i nästa nummer.)

Ödesresan, del 6 : till Kausani.

Förra gången jag tog vägen från Karnaprayag upp till Kausani, en sträcka på 109 kilometer, tog det fem timmar med åtskilliga problem på vägen i form av strandade truckar som kört ner sig i leran på vägen, avbruten busslinje, bristfällig jeeptrafik och annat strul, men den här gången var det dubbelt värre. Jag hade hoppats att de nu efter två år äntligen skulle ha reparerat vägen ordentligt, men i stället visade det sig, att precis på samma ställe där förra gången en truck hade fastnat och blockerat all trafik i flera timmar, hade nu hela vägen förts bort av ras. Bussen gick inte längre. Det var samma problem som Phileas Fogg stod inför i Kholby i Jules Vernes roman, när järnvägen helt enkelt slutade och man fick ta sig vidare för egen maskin fram till där järnvägen började igen. Här fick man till fots med allt bagage ta sig upp för en väldig ravin, vandra runt det omfattande rasstället och ta sig ner igen på andra sidan, där en annan buss väntade på att få föra oss vidare. Bara denna extra promenad tog en halv timme, och fastän jag fortfarande haltade med smärta och bar allt mitt bagage gick det ännu långsammare för bussens alla fina indiska damer och åldringar.

Samtidigt rasade tiden iväg, och jag såg med oro hur våra chanser att nå Kausani till kvällen minskade. Strandsatta i samma buss var ett trevligt europeiskt par, Charlie och Mirjam, han från Yorkshire och hon från Holland, som höll på att genomföra sin indiska jungfruresa. De hade inlett sin resa med ett besök i Kashmir med bomber och gevär exploderande runt omkring dem bara något hundratal meter från deras hotell och med tungt beväpnade militärer överallt. Spänningen i Kashmir hade de funnit tämligen outhärdlig. Efter att ha tagit igen sig i Rishikesh i några dagar beslöt de sig för att resa till Almora och valde vägen upp för Garwhal och övernattade i Rudraprayag för att sedan möta mig på bussen i Karnaprayag strax före den stora pärsen med bortspolade vägar, avbrutna busslinjer och panikjakt mot Kumaon för att hinna fram till Kausani före mörkret. Klockan halv 5 var vi framme med bussen i Gwaldam, som var sista hållplatsen, men vi fick plats i en jeep vidare söderut tillsammans med 13 andra personer, fem hängandes utanför och elva sittande i jeepen utom chauffören. På vägen passerade vi två trafikolyckor: två jeepar hade frontalkolliderat i en kurva, och i en annan kurva hade en buss kolliderat med någonting som inte fanns kvar. Först klockan 6 nådde vi den vilda indiska cowboystaden Garur, där jeepen hade sin ändstation. Det var outhärdligt - ett värre ställe att tvingas övernatta på än Garur går det knappast att föreställa sig. Men vi fick en sista jeep och lyckades komma fram till Kausani fastän det var efter skymningen - normalt upphör all sådan trafik mellan Garwhal och Kumaon klockan 3 på eftermiddagen.

Jag fann mitt gamla hotell och tog med mig mina två nya vänner dit, men mycket hade förändrats i Kausani sedan senast. Det hade plötsligt blivit mycket turistiskt och dubbelt så dyrt. På bara två år hade Kausani förvandlats från ett fridfullt meditationsställe, en verklig oas av oerhörd njutbarhet, till en blomstrande turistcirkus av mera tvivelaktigt slag. Det vore synd om Mahatma Gandhis ovärderliga meditationsoas skulle gå förlorad.

Emellertid visade sig dessa farhågor lyckligtvis vara förhastade. Kausani var sig likt, fastän hotellen, restaurangerna och priserna fördubblats. Mycket byggnation pågick, men den var relativt diskret, och endast vid torget förelåg någon nymodighet och modernisering. Mitt gamla stam-matställe bakom det och nedanför, en hydda utan väggar där mat lagas för öppen eld, fanns kvar oförändrat, och vi hade en idealisk lunch där vid värmande öppen brasa för 15 rupier (3:33 kronor). Det var nästan som på Kiplings tid, och måtte detta primitiva tidlösa Indien aldrig förändras.

Charlie hade mycket att berätta från sin tid som journalist. Han hade vid ett skede tjänstgjort som korrespondent för en engelskspråkig tidning i Budapest, där han och Mirjam hade träffats för fyra år sedan. Han hade lärt sig mycket om den undre världen i Budapest och de olika maffiorna, kubaner och araber från väst, som inriktat sig på krogar, diskotek och hamburgerbarer, och mest ukrainare från öst, som mest sysslat med vapensmuggling och prostitutionshandel. 1991 hade han besökt Kazakhstan med falska papper: hans ryska flickvän hade haft en väninna som arbetade på ett mentalsjukhus, som ordnade ett intyg åt Charlie som "farlig schizofren patient, som inbillade sig att han var filmstjärna från Hollywood," med vilket papper han kunde tala engelska i hela det fallande Sovjetunionen, då hans engelska då bara skulle tydas som ett sjukdomssymptom. På detta sätt kunde han ostört resa omkring i hela Sovjetunionen. Täckmanteln var perfekt. Han kunde med egna ögon studera hela det kaotiska tillståndet i den bisarra supermaktens sista dagar under Gorbatjov, där den inre förruttnelsen hade tagit sig astronomiska proportioner genom rena hortåg med lönnkrogar ombord, där alla bjöds generöst på vodka och champagne om de bara följde med i strömmen och inte skvallrade om den fria prostitutionen och spritorgierna ombord. Han upplevde Ukraina och Svarta Havskusten som demoraliserad och beklämmande, där alkoholismen slagit djupa rötter liksom i hela Ryssland, medan han fann Kazakhstan vara friskare och friare med ett socialt liv närmare naturen och med en landsomfattande sund passion för hästar.

Hela denna dag ösregnade det i Kausani. Man var inregnad, och man kunde bara trösta sig med att vädret inte skulle vara bättre i Almora eller i Naini Tal. Att i detta väder och med den långsamt tillfrisknande foten, som fortfarande är 60% obrukbar, bege sig till Binsar är inte att tänka på.

Jag hade glädjen att ändå få guida Charlie och Mirjam omkring i Kausani och visa dem Gandhis fina bönesal, som är ett museum över Gandhis hela liv, då han trivdes bra i Kausani och skrev flera av sina böcker här. Tre entusiastiska turister från Calcutta hjälpte oss till rätta i muséet, och en av dem berättade för oss den sällsamma historien om R.C.Bose, Gandhis närmaste lärjunge, som sedan plötsligt tog avstånd från Gandhis icke-vålds-princip och började predika beväpnad motståndskamp mot engelsmännen för ett helt självständigt Indien - Gandhi hade dittills aldrig velat ha full självständighet.

Bose tog sig till Tyskland, allierade sig med Hitler och med Japan, dit han smugglades med tysk ubåt, varifrån han begav sig till Singapore och organiserade där en väpnad styrka för ett självständigt Indien. Han bekrigade sedan engelsmännen huvudsakligen i Assam. 1944 led han ett avgörande nederlag, efter vilket han försvann - ingen vet hur. Enligt en version störtade han i ett flygplan under flykt, då det sköts ned. Enligt en annan lyckades han fly till Ryssland, där han togs i fångsligt förvar och senare avrättades av Stalin på Nehrus uppmaning. Hur det egentligen gick för R.C.Bose torde vara ett idealiskt ämne för en omfattande utredning. Om en sådan skulle kunna ge något resultat är en annan sak.

Men en direkt följd av general Boses militanta och fanatiska agerande blev, att Gandhi med Kongresspartiet politiskt tvingades in på en väg mot fullständig självständighet från engelsmännen. Om Bose inte hade existerat hade kanske Indien

ännu idag haft en brittisk vicekonung och det brittiska imperiet varit intakt - liksom det franska och det portugisiska. Indien var först i världen om att säga upp kolonialismen, Indien startade lavinen som upplöste imperierna, och det är den första knuffen och initiativet som är den avgörande för en oöverskådlig framtid.

Efter Sovjetunionens fall är nu Kina det enda imperiet kvar i världen, som dessutom råkar vara en diktatur och världens folkrikaste land. Samtidigt är dess diktatur dogmatiskt ateistisk.

(forts. i nästa nummer.)

Brev från Indien.

"Tyvärr måste jag ännu en gång ingripa och försöka göra mitt yttersta för att sabotera en planerad resa för dig med att försöka förhindra den. Kom inte till Kashmir! Läget är inte gynnsamt. Ännu för ett halvår sedan såg det tämligen hoppfullt ut, men massakern den 26 januari förstörde allt hopp, och sedan dess har allt bara blivit värre inte minst genom den nya indiska regeringens fruktade trontillträde. Av en BJP-regering kan man bara vänta sig det värsta inklusive vansinnig upprustning inför kärnvapenkrig - jag överdriver inte! Du kommer att få se!

Massakern på de 23 'Pundits' den 26 januari för direkt tankarna till 'Det Stora Spelets' dagar, då 'Pundits' utgjorde en hinduisk elit av stigfinnare och bergspionjärer, som kunde alla hemliga stigar och pass och som därför blev idealiska för engelsmännen att använda sig av såsom spioner in på afghanskt, ryskt och kinesiskt område. Varför skulle nu afghansk-pakistanska muslimer plötsligt ha intresse av att massakrera och skrämja bort dagens oskyldiga Pundits från Kashmir? Naturligtvis för att de sett för mycket av pakistanernas infiltration av gerillakrigare i Kashmir.

Sedan dess har flera andra massakrer ägt rum, och det sprängs en terrorbomb ungefär en gång i veckan av terrorister som drabbar främst oskyldiga civila, ungefär som i Afghanistan. Och dessa godtyckliga bomber tycks bli avfytrade allt oftare i Kashmir.

Om du ändå väljer att komma kommer jag knappast att ha möjlighet att träffa dig, ty jag är upptagen 25 timmar om dygnet med olika konferenser på olika håll, och jag vet aldrig från en dag till en annan vart jag plötsligt måste bege mig. Jag anstränger mig för att försöka intressera muslimerna mera för att organisera gerillakrig mot kineserna i Turkestan än för att döda oskyldiga i Kashmir, vilket ju bara är ändamålslost.

Vad indierna är rädda för är en strategisk inringning Kina-Pakistan-Burma. Kina understödjer både Pakistan och Burma, och båda dessa länders regeringar är värre än Kinas och särskilt Burmas. Militärdiktaturregimen i Rangoon är kanske den ondaste i världen idag: genom att monopolisera och expandera heroinhandeln har den skaffat sig sådana biljonförmögenheter, att den kan köpa vilka vapen som helst från Kina, som gärna rustar Burma till tänderna, så att denna terrorregim kan utrota alla minoriteter i Burma, så att sedan kineserna kan marschera in i stället. Av de tre är väl Pakistans regering den minst farliga, då Pakistan städse dominerats av kaos och ständigt tilltagande upplösning. Men om Indiens regering nu vill hävda sig mot dessa tre på deras villkor så blir även Indiens regering en regering av enbart skurkar."

- mera ur Johannes långa vårbrev en annan gång.

Expedition Tibet maj '97, del 10: Parikrama, första dagen.

Här visade sig genast den stora nackdelen i att höra till en grupp - man måste göra som gruppen gör. Följaktligen förstördes parikraman från början genom fusk - vi blev körda de första 15 kilometrarna. Men vem har inte fuskat runt Kailas? Förmodligen bara riktiga tibetaner. De går längs en högre väg och har med största sannolikhet mycket bättre vyer och utsikt än vi, fastän de saknar kamera. Men även Sven Hedin fuskade. Fastän han hade all tid i världen red han stora sträckor runt berget, och somliga menar, att det var därför han sedan slutade olyckligt. Först fick han England emot sig, sedan tog han ställning politiskt i första världskriget (fastän hans bästa vän George Nathaniel Curzon i Calcutta, vicekonung av Indien, enkom bad honom att ägna sig åt enbart vetenskap och glömma allt om politik, som hans omdöme inte var tillräckligt kvalificerat för,) för Tyskland, för att på 30-talet entusiastiskt sluta upp bakom Hitler. Till och med svenskarna övergav honom till sist.

Var det Kailas fel? Knappast, men förhållandena kring Kailas har en förmåga att tillspetsa ens öde, och allt hänger egentligen på ens egna attityder och förhållanden till en själv. Sven Hedin var inte en religiös man utan hade egentligen bara sin äregirighet som sin enda religion.

Emellertid straffades vi genast för vårt fusk. När vi kom fram till Tarboche, inledningsplatsen för parikraman, där den stora tempelpålen markerar det stora heliga områdets början, fattades ett tält. Ingen kunde begripa hur det hade gått till. Det var bara försvunnet. På min inrådan åkte Dawa tillbaka till Darchen för att se om det möjligen hade hamnat under någon säng i våra rum. Han kom tillbaka tomhänt. Tältet kostade 1000 yuan, och han var ansvarig för det. Vi beslutade enhälligt att skramla ihop 100 kronor var för att ersätta honom, om det skulle behövas. Dessutom måste vi dock pressa ihop oss i de fyra återstående tälten 3+3+2+2, vilket kan ha både fördelar och nackdelar med sig. Fördelen är att tre personer i ett tält höjer värmen i tältet. Nackdelarna vet vi ännu inget om.

Dagen blev ytterst aktiv. Utom inspektion av den stora festplatsen, där den väldiga tempelpålen med flaggor skall resas imorgon, gick vi upp till den tibetanska begravningsplatsen, som ligger på en ytterst märklig exakt fyrkantig bergsplatå, som om den hade ritats av en arkitekt. Den skulle kunna utgöra den idealiska grunden för ett gammalt tempel. Där låg bara ett färskt lik väl styckat som korpar och bergskräkor kom och hackade i, och tydligen är det brist på gamar vid denna begravningsplats. Tibetanerna iakttar samma form av "*sky burial*" som de nordamerikanska indianerna men av mer praktiska skäl: det är i allmänhet svårt eller omöjligt att gräva ner lik i Tibet, och gör man det kommer de snart upp till ytan igen beroende på det tunna lufttrycket (574 millibar här) och andra egenartade faktorer beroende av den höga höjden.

Sedan begav jag mig till klostret Nyenri, ett Nyingma-kloster tvärs över dalen. Det är svårt att ta sig upp dit, men likväl var där massor av folk, och utsikten därifrån mot Kailas var en överväldigande belöning. På vägen ner passerade man Lotusgrottan och Elefantgrottan, klassiska tillhåll för eremiter. Även Manfred och Lars hade varit uppe vid klostret och mest förbryllats av det faktum att någon eller några hade tagit med sig två cyklar upp till det svårbestigliga klostret, som stod där prydligt parkerade utanför av troligen två energiska munkar.

Natten blev emellertid sedan ohygglig. Vinden är bitande kall, och det var mer frost och is och snö på tältet än vanligt på morgonen när man vaknade.

Flaggstångsceremonin vid Tarboche tog sedan en dryg timme. Det var en otrolig feststämning kring företaget. Den väldiga flaggstången på drygt 20 meter fullbehängd med böneflaggor och andra prydnadsföremål, som en monstros

majstång i kubik, krävde en oerhörd precision i uppresandet. Det gick mycket långsamt i början, men efter att en 45-graders vinkel uppnåtts gick resten sedan mycket kvickt. Den erhöll den önskade svaga lutningen mot Kailas, vilket lär förebåda lycka och hälsa åt det tibetanska folket under det kommande året.

Ceremonin ägde emellertid rum under noggrann uppsikt av kinesiska säkerhetspoliserna med maskingevär. En sådan kom till vårt tält och ville förbjuda oss att bege oss vidare denna dag "av säkerhetsskäl". Naturligtvis ville han bara bli mutad och pressa oss på pengar. Problemet löstes utan att han fick några pengar och utan att han tillgrip sitt maskingevär.

(forts. i nästa nummer.)

Notiser från Tibet. Under den kinesiska *slå hårt*-kampanjen i Tibet har under 1997 sammanlagt knappt 4,000 munkar fördrivits från olika kloster i Tibet, det är c:a 10%. Endast sådana munkar har tillåtits stanna kvar som skrivit under en försäkran om att de 1) förkastar idén om självständighet för Tibet, 2) accepterar att Tibet är en del av Kina, 3) förkastar Dalai Lamas separatistaktiviteter, 4) respekterar den av folket utvalda Panchen Lama och förkastar "den falske" som utsågs av Dalai Lama, och 5) accepterar att alla sloganer som "Free Tibet" har varit misstag. Sådana munkar som avslöjar namnen på munkar som deltar i separatiststrävanden och hemliga kontakter utomlands kommer att bli belönade såsom progressiva, och sådana munkar som kommer tillbaka efter besök i Indien kommer att utestängas från alla kloster. Kampanjen fortsätter, och många menar att den resulterat i ett skräckvälde som bara kan liknas vid det som rådde under Kulturrevolutionen.

Samtidigt stiger Kinas arbetslöshet katastrofartat, och man räknar med 183 miljoner arbetslösa inom fem år, det motsvarar 27,78%. Redan är 130 miljoner arbetslösa.

"Det en-parti-styrda Kina är som 'Titanic', och det är Västerlandet som håller det dömda fartyget flytande. Inte förrän det läckande fartyget har sjunkit kommer något hopp att finnas för Kina."

- Wei Jingsheng.

Wesak i Göteborg. Vi firade den solenna buddhistiska högtiden på tibetanska föreningen i Göteborg under samtidigt festliga och betryckta former, ty denna dag, den 11 maj, enligt månkalendern den fullmånesdag som Buddha både föddes och dog och hade sin upplysning, valde den nya indiska regeringen för sina nya vanvettiga atombombsprovsprängningar.

Risken är dock att Indiens aids-explosion vida kommer att överträffa denna omogna regerings huvudlösa maktdemonstration och omdömeslösa egotripp, både i problematik och oöverskådliga ekonomiska konsekvenser i negativ riktning.

Göteborg den 12.5.1998.